

szerkesztett *Ideologiekritische Studien zur Literatur. Essays I.* című kötetben (Frankfurt/M. 1972); a másik szerzője Yvon Bourdet, a címe pedig: *La personnage de Naphta dans La Montagne magique ou Lukács vu par Thomas Mann*, és a szerző *Figures de Lukács* címmel Párizsban 1972-ben kiadott könyve harmadik részeként jelent meg.

A *Thomas Mann und Georg Lukács* tehát értékes adalékokat sorol föl és újszerű szempontokkal szolgál a német író és a magyar filozófus kapcsolatához – anélkül azonban, hogy teljesnek mondható képet rajzolna kapcsolatukról –, másrészt pedig az elődök nyomán elvégzi Naphta bonyolult szellemi képlete összetevőinek mind-

eddig legszerteágazóbb vizsgálatát. A német nyelven kiadott munka aláhúzó érdeme, hogy Lukács életére és tevékenységére vonatkozó számos, csupán magyarul hozzáférhető dokumentumra hívja föl a külföldiek figyelmét. Viszont helyesebb lett volna ezt a címet adni neki: „A varázshegy Naphta-figurája, különös tekintettel Lukács György modell-szerepére és Thomas Mannhoz fűződő kapcsolatára”. Belátom azonban, hogy ilyen címmel sokkalta nehezebb lett volna kiadót találni a könyvnek, és fölkelteni iránta az olvasók érdeklődését.

Schweitzer Pál

KOCSIS RÓZSA: MINŐSÉGESZMÉNY NÉMETH LÁSZLÓ SZÉPIRÓI MŰVEIBEN

Bp. 1982. Magvető K. 638 l. (Elvek és utak)

Németh Lászlóról írni – a legizgalmasabb és a legnehezebb feladatok egyike. Hogy fontos és nehéz feladatra vállalkozott a szerző, közhelyszámba menő megállapítás, igazságához azonban nem férhet kétség. Németh munkássága kezdettől az érdeklődés előterében állt, minden elképzelhető jót és rosszat elmondtak már róla. A sokféle torzítás, az ideológussal kapcsolatos félreértés is oka lehet, hogy – Vekerdi László Arcok és vallo-mások-beli munkája kivételével – nagyobb összefoglaló művek csak az utóbbi időben jelentek meg. Ilyen volt Gerzsa Ferenc korszakmonográfiája (*Németh László vásárhelyi korszaka*), Sándor Iván könyve (*Németh László üdvtana tanulmányainak, drámáinak, önvallomásainak tükrében*) és Király István akadémiai székfoglalója (*Eszmei problémák Németh László műveiben 1945 előtt*). Kocsis Rózsa munkájának „célja, hogy a szépiró Németh László megértéséhez adjon kalauzt”. E hatalmas életmű sajátosságaira, a magyar és a világirodalomban kijelölhető helyére próbálja figyelmünket irányítani. Világkép és irodalom összefüggéseit tartja szem előtt, műfaji és formai problémákat közelít meg. Már a könyv bevezető sorai arról tanúskodnak, hogy Kocsis Rózsa is szakít azzal a Gaál Gábortól származó, újabb többször megcáfolt, de olykor még ma is fölbukkanó felfogással, mely mereven szétválasztja a szépiró és a tanulmányíró működését. Az életmű egységét vallja, a szépirói célok és a gondolkodó-moralista igény, magatartás összefonódására, egymást erősítő kapcsolatára figyelmeztet. Kiemeli Németh László kelet-

európaiságát, eszmekörét azonban nem elemzi, csak a főbb vonásokat jelzi.

Minőségeszmény Németh László szépirói műveiben – a cím azt sugallja, Kocsis Rózsa a jegyzetanyaggal együtt több mint hatszáz oldalon megírta, hogy Németh nézetrendszere, központi gondolata, minőségeszménye miként jelentkezik szépirói műveinek anyagában. Még *Előljáróban* is azt írja a szerző: úgy tárgyalja a szépirodalmi alkotásokat, hogy „a mindenütt felbukkanó minőségeszményt” magyarázza. De valóban azt írta-e meg Kocsis Rózsa, amit könyvének címe ígér? Nem arról van-e szó, inkább, hogy munkája a szépirói művekről szól, s természetesen a minőségeszményről is, mivel ez eleve megkerülhetetlen. Jellemző, hogy a minőségről igazán csak a 160. oldalon beszél, addig a késő polgári filozófiáktól Németh ritmuselméletének T. S. Eliot költészetelméletével való összevetéséig sok minden szóba kerül. Szükséges persze ez is, de talán nem így, nem ilyen arányban. A 151. oldalon a gondolati regényről ír, s fontosnak tartja, hogy a gondolkodást mint pszichikus és fiziológiai folyamatot megvizsgálja. A 176. oldalon elmondja, hogy mi volt a Válasz meg a Márciusi Front. A Szerettem az igazságot című fejezetben több mint húsz oldalon vázolja föl a dráma és a színház 30-as évekbeli helyzetét. Olvashatunk itt a rendezői stílusról, a népiek jelentkezéséről, a Németh-dramák fogadtatásáról, a szinkritikus Németh Lászlóról. Hasznosak ezek a kitekintések, de vajon érdemes itt ilyen túlzottan belemerülni a fenti kérdések részleteibe? A 360. oldalon az

allegória mibenlétéről értekeznek. Kiragadott példák ezek, de mindenképpen azt jelzik, hogy Kocsis Rózsában könyve írásakor (egyébként nemes) ismeretterjesztő igény is élt. Ám könyvének éppen az a hibája, ami – a szakma eredményeinek popularizálása szempontjából – érénye. Ami az olvasók bizonyos körének még érdekes és újat mondó, az sokaknak didaktikus összefoglalás. Félreértés elkerülése végett: Kocsis Rózsa könyve rendkívül alapos, még csak nem is bőbeszédű. Pontosság, megbízhatóság és óriási anyagismeret, világos felépítés jellemzi. De a kitérítések, kitérők többnyire nem visznek előre, nem mondanak lényegesen újat. Áthidalják a valóban új kutatási eredményeket hozó részeket. E példás elrendezésű könyvben paradox módon mégis az arányokat szeretnénk módosítani azon fejezetek javára, melyek – eddig ismeretlen szálak kibogozásával – e zseniális életmű kialakulását az eddiginél tisztábban mutatják meg.

A minőség tájékozási pont, kilátó, ahonnan az életmű egésze áttekinthető. Németh idearendszerének tartópillére a minőség forradalma – reformprogram, minőség-szocializmus, Kert-Magyarország mind innen érthetők meg. Vekerdi Lászlóval értünk egyet: „A Minőség az a mítosz, mely valósággá edzheti az utópiát, s nem engedni kihunyni az utópia korrigáló fényét a valóságból.” Fejlődik is persze ez a minőségeszmény. Kocsis Rózsa szerint a minőség Németh „induláskor tragikus-végzetesen nyilvánul meg (...), pályájának második szakaszában pedig inkább az etikummal megemelt formáját mutatja.” Tehát a szerző úgy látja, a pálya 1945 utáni szakaszában az etika kerül előtérbe. Föltehetjük a kérdést: vajon a felszabadulás előtt (például az *Emberi színjáték*ban) nem az etikummal megemelt minőség volt a jellemző? Kocsis Rózsa láthatólag a minőségeszmény meghatározásával, tipizálásával foglalkozik, s annak fejlődésében csak egyetlen fordulatot lát. Ez a fordulat az *Iszony*ban érhető tetten: a XX. századi ember tragikumát itt „a Németh László-i gyógyulás sajátos kelet-európai formájával” gazdagodik. Igaz, az életréteken és a művekben 1945 után olyan pozitív tendenciák erősödtek fel, melyek már korábban is megvoltak, csak kevésbé hangsúlyosan. A megértő szeretet, melyet Babits a *Kisebbségben* Németh Lászlójától követelt, a vásárhelyi korszakkal kezdődően csaknem minden művét elborította, s az „életreceptre” tanító, a modern kor emberének skizofréniáját feloldani kívánó író az emberi lét feladatán, értelmén, a boldogság lehetőségén töprengett. Igaza van Kocsis Rózsának, az *Iszony* a

minőségeszmény, az írói pálya két korszakát kapcsolja össze. Kárász Nelli és Takaró Sanyi: „Ők ketten a létezés két formáját képviselik, az egyik a világuidegen, meddő minőséget, a másik pedig a felszínes léthez húzó, minőségre képtelen vegetációt.” Ám a regény végén „az iszony oldódik”, s a befejezés az Égető Eszterek, Kertész Ágnesek magatartása, „a minőségi ember erkölcsi példája” felé mutat. Az *Irgalom* hősnője már „a minőség-ideának megfelelően valósította meg önmagát”, a *Nagy család* „a minőségi együttélési forma” hitében íródott. A minőségeszménynek ezt a változását szépen, hitelesen tárja föl Kocsis Rózsa, s az is világos, hogy ez a minőség-ideá mennyire nem idegen a szocializmustól. Amit hiányolunk, az a minőségeszménynek a két nagy korszakon belüli – a gondolkodó Németh László megújulásával, újabb és újabb vállalkozásaival szinkronban levő – változása, a rövidebb periódusok érzékeltetése.

Aki a Németh László-i gondolati regény és dráma kialakulására kíváncsi, haszonnal forgathatja Kocsis Rózsa kalauzát. Jól sikerült fejezet tárgyalja Németh regényszemléletének gyökereit. Proust monologikus módszere, a Huxley-regények polifóniája, a gide-i lélekelemzés, Dosztojevskij lételeméleti regényei – ezek hatottak Némethre. A magyar irodalomból pedig Móricz Fáklya című regénye, Kosztolányi prózája. Az *Emberi színjáték*ban az önéletrajzi, önszemléleti fogantatást emeli ki, a „tragikus életérzést” és „heroikus reménytelenséget”. A *Gyász* az „önértékelő, szubjektív epikára”, az *Utolsó kísérlet* az esszéizáló megoldásokra példa. Az *Iszony* képtechnikájának, hármastagoltságának elemzése, a világirodalom áramában való elhelyezése („magyar lételeméleti regény”) Kocsis Rózsa könyvének egyik legjobb része. Az *Égető Eszter*ben lélektani és pedagógiai vonatkozású regényt lát a szerző, de hangsúlyozza, hogy a mű társadalmi és családrégény is. Helyesen állapítja meg, hogy az *Irgalom* követi ugyan Proust képtechnikáját, monologikus tendenciáját, „de hősnője már nem saját lényének az elemzésére törekszik benne, hanem a világ és a többi ember megértésére”.

A Németh László-i dráma előzményét Kocsis Rózsa a múlt századi magyar történelmi tragédiákban, valamint a naturalista drámában, Ibsen és Csehov műveiben látja. Feltűnő, hogy a szerző Németh színpadi műveit főként a korábbi drámatörténeti korszakokhoz kapcsolja, óhatatlanul előnyben részesíti így a korszerűbbnek látszó regényeket. Kérdés, hogy csakugyan olyan hatás-

sal volt-e Ibsen Némethre, miként Kocsis Rózsa állítja? A „klasszikusan tömör, zárt négyfelvonásosok” után valóban „az epizálás felé” hajlanak drámái, de közben megannyi modernizálási kísérlet. A Németh László-i drámai eszménytől („az igazság vállalásának és kimondásának tragikus igénye”) a történeti drámák dramaturgiájáig jó néhány fontos megfigyelése van Kocsis Rózsának. Óvakodik a Németh-drámákkal kapcsolatos makacs előítéletektől, nem bonyolódik bele a művek játszhatóságának, illetve színpadképtelenségének kérdésébe. Öntörvényű műalkotás számára minden dráma, de az értékeket se mossa egybe. (A *Colbert* például szerinte sem éri el a legjobb drámák színvonalát.)

Hosszú évek szorgalmas munkája van Kocsis Rózsa könyvében, s ez mindenképpen elismerést érdemel. Mindent elolvastott, a bő jegyzetanyag, a hivatkozások bizonyítják, hogy a szerző figyelmét a Németh-kutatás egyetlen újabb eredménye sem kerülte el. (Olykor túlságosan is támaszkodik rájuk.) Nagy erénye munkájának az alaposág, az anyag világos elrendezése, az áttekinthetőség. Szüntelenül műközelben van Kocsis Rózsa, könyvéből elsősorban az elemzések emelkednek ki. (Emlékeztet az *Emberi színjáték*, az *Iszony* és néhány dráma – a *Vásárhelyi trilógia*, a *Galilei* – értelmezése.) Az *Akasztófavirág* című kis-

regényt elsőként elemzi a Németh-szakirodalomban. Kocsis Rózsa könyve az igényes ismeretterjesztés és bizonyos tudományos részletmunkák közzététele között ingadozik. Ez utóbbira jó néhány olyan példa hozható, mint az *Irgalom* és Tolsztoj *Feltámadásának* összehasonlító vizsgálata. Kocsis Rózsa otthon érzi magát az ilyen párhuzamos elemzésekben, meggyőzően mutatja ki a két regény eszmekörének azonosságát, a „jelki feltámadás” és „az irgalmat gyakorló példameberség” közös vonásait. Targyszerű elemzéseiben olykor a kelleténél jobban részletezi a művek közölnivalóját, a tartalomelmondással sem fukarkodik.

Arányosan, hitelesen jellemzi Kocsis Rózsa a teljes szépírói életművet. Ha az átfogó központi gondolatra jobban ügyel, következetesebben, szigorúbban összpontosít, akkor kevesebb olyan része lenne munkájának, mely valójában a Németh-szakirodalom eddigi eredményeinek – kétségtelenül színvonalas – összefoglalása. Persze ezek a kitekintések, összegzések is – például tanárok, diákok számára – megbízható eligazítások lehetnek. A bírálatként elmondottak nem kérdőjelezhetik meg e könyv hasznosságát, csupán arra emlékeztetnek, hogy irodalomtörténetírásunk itt nem állhat meg.

Olasz Sándor

Bónis György: Révay Péter. Akadémiai K. Bp. 1981. 113 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 104. sz.)

Révai Péter munkássága sohasem tartozott a tudományos kutatás divatos témái közé. Szilágyi Sándor *Révay Péter és a szent korona (1919–1922)* című dolgozata százhat évvel ezelőtt, 1875-ben jelent meg, és teljességre nem törekedve, Révay pályájának főként a Bethlen-korszakra eső részét tárgyalta. Közül negyven esztendeje annak is, hogy Eckhardt Sándor *Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburghban* című tanulmányában Révay Péter Johannes Sturm iskolájában végzett tanulmányait feltérképezte. A történettudományi kutatások évtizedekkel korábbi módszere és látásmódja érvényesül Bartoniek Emma *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből* című posztumusz művének Révay Péterről szóló bekezdéseiben is. Ezért nagyon időszerű és hasznos Bónis György kismonográfiája, melyben Révay Péternek, államelméleti irodalmunk egyik úttörőjének életét és műveit feldolgozta.

E feladat megoldására államelméleti, jogtörténeti, a jogi írásbeliség problémáira és a jogtudó értelmiség kialakulására vonatkozó eredményes kutatásai szinte kijelölték Bónis Györgyöt.

Könyve három részből áll: az első Révay Péter életét, a második műveit mutatja be és elemzi, a harmadik pedig függelék, mely négy dokumentumot tartalmaz. Az életrajzi rész három fejezetben Révay ifjúkorát és tanulmányait, Mátyás főherceggel való kapcsolatát és koronaöri tevékenységét mutatja be. A műveit tárgyaló második rész fejezetei mindenekelőtt a szent koronáról szóló két művét, majd a *De Monarchia*-t elemzi, továbbá Révaynak a tacitizmushoz és Justus Lipsiushoz fűződő kapcsolatát tárgyalja. A függelékben találjuk Révay Péter Justus Lipsiushoz írt levelét, a szent korona öreinek kívánságait; azokat az utasításokat, melyeket a koronaörök: Révay Péter és Pálffy István fogalmaztak meg a pozsonyi vár parancsnokának; végül Révay Péter Thurzó Györgyhez szóló levelét, melyben egyebek között megírja, hogy a szent koronáról írt művének két példányát megküldi.